
Ilkka Mellin

Tilastolliset menetelmät

Osa 3: Tilastolliset testit

Testit laatueroasteikollisille muuttujille

Testit laatueroasteikollisille muuttujille

- >> Laatueroasteikollisten muuttujien testit**
  - Testi suhteelliselle osuudelle**
  - Suhteellisten osuuksien vertailutesti**

Testit laatueroasteikollisille muuttujille

- Tarkastelemme seuraavia testejä *laatueroasteikollisille* muuttujille:
  - **Testi suhteelliselle osuudelle**
  - **Suhteellisten osuuksien vertailutesti**
- On syytä huomata, että testejä saa – ja on usein myös järkevää – käyttää *järjestys-*, *välimatka-* ja *suhdeasteikollisille muuttujille*.
- **Mitta-asteikot:** ks. lukua **Tilastollisten aineistojen kerääminen ja mittaaminen**.

Testit laatueroasteikollisille muuttujille: Huomautuksia

- Testit ovat *parametrisia testejä*, joissa testauksen kohteena on **Bernoulli-jakauman odotusarvoparametri**.
- *Testi suhteelliselle osuudelle* on **yhden otoksen testi**.
- *Suhteellisten osuuksien vertailutesti* on **kahden otoksen testi**.

Testit laatueroasteikollisille muuttujille

Laatueroasteikollisten muuttujien testit

>> Testi suhteelliselle osuudelle

Suhteellisten osuuksien vertailutesti

Testi suhteelliselle osuudelle

Testausasetelma 1/3

- Olkoon A perusjoukon S *tapahtuma* ja olkoot

$$\Pr(A) = p$$

$$\Pr(A^c) = 1 - p = q$$

- Määritellään satunnaismuuttuja X :

$$X = \begin{cases} 1, & \text{jos } A \text{ sattuu} \\ 0, & \text{jos } A \text{ ei satu} \end{cases}$$

- Tällöin $X \sim \text{Bernoulli}(p)$ ja

$$\Pr(X = 1) = p$$

$$\Pr(X = 0) = 1 - p = q$$

Testi suhteelliselle osuudelle

Testausasetelma 2/3

- Oletetaan, että tapahtuma A on muotoa

$$A = \text{”Perusjoukon alkiolla on ominaisuus } P\text{”}$$

- Tällöin

$$p = \Pr(A)$$

on todennäköisyys poimia perusjoukosta S satunnaisesti alkio, jolla on ominaisuus P .

- Jos perusjoukko S on *äärellinen*, niin todennäköisyys p kuvaa niiden perusjoukon S alkioiden *suhteellista osuutta*, joilla on ominaisuus P .

Testi suhteelliselle osuudelle

Testausasetelma 3/3

- Olkoon $X_1, X_2, \dots, X_n$ yksinkertainen satunnaisotos perusjoukosta S , joka noudattaa Bernoulli-jakaumaa
Bernoulli(p)
- Asetetaan Bernoulli-jakauman parametrille p nollahypoteesi
$$H_0 : p = p_0$$
- Testausongelma:
Ovatko havainnot *sopusoinnussa* nollahypoteesin H_0 kanssa?
- Ratkaisuna on **testi suhteelliselle osuudelle.**

Hypoteesit

- *Yleinen hypoteesi* H :

(1) Havainnot $X_i \sim \text{Bernoulli}(p)$, $i = 1, 2, \dots, n$, jossa
 $p = \Pr(A)$, $A \subset S$

(2) Havainnot $X_1, X_2, \dots, X_n$ ovat *riippumattomia*

- *Nollahypoteesi* H_0 :

$$H_0 : p = p_0$$

- *Vaihtoehtoinen hypoteesi* H_1 :

$$\left. \begin{array}{l} H_1 : p > p_0 \\ H_1 : p < p_0 \end{array} \right\} \text{1-suuntaiset vaihtoehtoiset hypoteesit}$$

$$H_1 : p \neq p_0 \quad \text{2-suuntainen vaihtoehtoinen hypoteesi}$$

Testi suhteelliselle osuudelle

Parametrien estimointi

- Olkoon f tapahtuman A frekvenssi siinä n -kertaisessa toistokokeessa, jota riippumattomien havaintojen poimiminen Bernoulli-jakaumasta merkitsee.
- Tällöin tapahtuman A suhteellinen frekvenssi eli osuus

$$\hat{p} = f / n$$

on *harhaton estimaattori* Bernoulli-jakauman parametrille

$$E(X_i) = p, i = 1, 2, \dots, n$$

- Huomaa, että frekvenssi f noudattaa *binomijakaumaa* parametrein n ja p :

$$f = \sum_{i=1}^n X_i \sim \text{Bin}(n, p)$$

Testisuure ja sen jakauma

- Määritellään **testisuure**

$$z = \frac{\hat{p} - p_0}{\sqrt{p_0(1-p_0)/n}}$$

- *Jos nollahypoteesi*

$$H_0 : p = p_0$$

pätee, niin testisuure z noudattaa suurissa otoksissa *approksimatiivisesti standardoitua normaalijakaumaa*:

$$z \sim_a N(0,1)$$

- Approksimaatio on tavallisesti *riittävän hyvä*, jos

$$n\hat{p} \geq 10 \text{ ja } n(1-\hat{p}) \geq 10$$

Testisuureen jakauma nollahypoteesin H_0 pätiessä: Perustelu

- Oletetaan, että testin yleinen hypoteesi H ja nollahypoteesi H_0 pätevät:

$$X_1, X_2, \dots, X_n \perp$$

$$X_i \sim \text{Bernoulli}(p_0), i = 1, 2, \dots, n$$

- Tällöin (ks. monisteen **Todennäköisyytlaskenta** lukua **Stokastiikan konvergenssikäsitteet ja raja-arvolauseet** sekä lukuja **Otokset ja otosjakaumat ja Väliestimointi**):

$$\hat{p} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i = \frac{f}{n} \sim_a \text{N} \left(p_0, \frac{p_0(1-p_0)}{n} \right)$$

jolloin

$$z = \frac{\hat{p} - p_0}{\sqrt{p_0(1-p_0)/n}} \sim_a \text{N}(0,1)$$

Testi suhteelliselle osuudelle:

Testisuure z mittaa tilastollista etäisyyttä

- Testisuure

$$z = \frac{\hat{p} - p_0}{\sqrt{p_0(1-p_0)/n}}$$

mittaa parametrin p estimaatin $\hat{p}$ ja nollahypoteesin

$H_0 : p = p_0$ kiinnittämän parametrin p arvon p_0 *tilastollista etäisyyttä*.

- *Mittayksikkönä* on erotuksen $\hat{p} - p_0$ standardipoikkeaman

$$\sqrt{\frac{p(1-p)}{n}}$$

estimaattori, joka on määrätty olettaen, että nollahypoteesi H_0 pätee.

Testi

- Testisuureen

$$z = \frac{\hat{p} - p_0}{\sqrt{p_0(1-p_0)/n}}$$

normaaliarvo = 0, koska *nollahypoteesin* H_0 *pätiessä*

$$E(z) = 0$$

- Siten itseisarvoltaan *suuret* testisuureen z arvot viittaavat siihen, että *nollahypoteesi* H_0 *ei päde*.
- *Nollahypoteesi* H_0 *hylätään*, jos testin p -arvo on *kyllin pieni*.
- Hylkäysalueen valinta ja p -arvon määrittäminen:
ks. lukua **Tilastollinen testaus**.

Testit laatueroasteikollisille muuttujille

Laatueroasteikollisten muuttujien testit

Testi suhteelliselle osuudelle

>> Suhteellisten osuuksien vertailutesti

Testausasetelma 1/4

- Olkoon A perusjoukon S_k , $k = 1, 2$ *tapahtuma* ja olkoot

$$\Pr(A) = p_k$$

$$\Pr(A^c) = 1 - p_k = q_k$$

- Määritellään satunnaismuuttujat X_k , $k = 1, 2$:

$$X_k = \begin{cases} 1, & \text{jos } A \text{ tapahtuu perusjoukossa } S_k \\ 0, & \text{jos } A \text{ ei tapahdu perusjoukossa } S_k \end{cases}$$

- Tällöin $X_k \sim \text{Bernoulli}(p_k)$, $k = 1, 2$ ja

$$\Pr(X_k = 1) = p_k$$

$$\Pr(X_k = 0) = 1 - p_k = q_k$$

Testausasetelma 2/4

- Oletetaan, että tapahtuma A on muotoa

$$A = \text{”Perusjoukon alkiolla on ominaisuus } P\text{”}$$

- Tällöin

$$p_k = \Pr(A)$$

on todennäköisyys poimia perusjoukosta S_k , $k = 1, 2$ satunnaisesti alkio, jolla on ominaisuus P .

- Jos perusjoukko S_k , $k = 1, 2$ on *äärellinen*, niin todennäköisyys p_k kuvaa niiden perusjoukon S_k alkioden *suhteellista osuutta*, joilla on ominaisuus P .

Testausasetelma 3/4

- Olkoon

$$X_{11}, X_{21}, \dots, X_{n_11}$$

yksinkertainen satunnaisotos perusjoukosta S_1 , joka noudattaa *Bernoulli-jakaumaa*

$$\text{Bernoulli}(p_1)$$

- Olkoon

$$X_{12}, X_{22}, \dots, X_{n_22}$$

yksinkertainen satunnaisotos perusjoukosta S_2 , joka noudattaa *Bernoulli-jakaumaa*

$$\text{Bernoulli}(p_2)$$

- Olkoot otokset lisäksi toisistaan *riippumattomia*.

Testausasetelma 4/4

- Asetetaan Bernoulli-jakaumien *parametreille* p_1 ja p_2 *nollahypoteesi*

$$H_0 : p_1 = p_2 = p$$

- Testausongelma:

Ovatko havainnot *sopusoinnussa* hypoteesin H_0 kanssa?

- Ratkaisuna on **suhteellisten osuuksien vertailutesti**.

Yleinen hypoteesi

- *Yleinen hypoteesi* H :
  - (1) Havainnot $X_{i1} \sim \text{Bernoulli}(p_1)$, $i = 1, 2, \dots, n_1$, jossa $p_1 = \Pr(A)$, $A \subset S_1$
  - (2) Havainnot $X_{j2} \sim \text{Bernoulli}(p_2)$, $j = 1, 2, \dots, n_2$, jossa $p_2 = \Pr(A)$, $A \subset S_2$
  - (3) Havainnot X_{i1} ja X_{j2} ovat *riippumattomia* kaikille i ja j
- Huomautus:
  - Oletus (3) sisältää *kolme riippumattomuusoletusta*:
    - Havainnot ovat riippumattomia otoksien 1 ja 2 *sisällä*.
    - Havainnot ovat riippumattomia otoksien 1 ja 2 *välillä*.

Nollahypoteesi ja vaihtoehtoiset hypoteesit

- *Nollahypoteesi* H_0 :

$$H_0 : p_1 = p_2 = p$$

- *Vaihtoehtoinen hypoteesi* H_1 :

$$\left. \begin{array}{l} H_1 : p_1 > p_2 \\ H_1 : p_1 < p_2 \end{array} \right\} \text{1-suuntaiset vaihtoehtoiset hypoteesit}$$

$$H_1 : p_1 \neq p_2 \quad \text{2-suuntainen vaihtoehtoinen hypoteesi}$$

Parametrien estimointi

- Olkoon f_k tapahtuman A frekvenssi siinä n_k -kertaisessa toistokokeessa, jota riippumattomien havaintojen poimiminen Bernoulli-jakaumasta k merkitsee, $k = 1, 2$.

- Tällöin tapahtuman A suhteellinen frekvenssi eli osuus

$$\hat{p}_k = f_k / n_k, k = 1, 2$$

on *harhaton estimaattori* Bernoulli-jakauman parametrille

$$p_k = E(X_{ik}), i = 1, 2, \dots, n_k, k = 1, 2$$

- Huomaa, että frekvenssi f_k noudattaa *binomijakaumaa* parametrein n_k ja p_k :

$$f_k = \sum_{i=1}^{n_k} X_{ik} \sim \text{Bin}(n_k, p_k), k = 1, 2$$

Yhdistetty otos

- *Jos nollahypoteesi $H_0 : p_1 = p_2 = p$ pätee, voidaan otokset yhdistää ja parametrin p harhaton estimaattori on tapahtuman A suhteellinen frekvenssi yhdistetyssä otoksessa:*

$$\hat{p} = \frac{n_1 \hat{p}_1 + n_2 \hat{p}_2}{n_1 + n_2} = \frac{f_1 + f_2}{n_1 + n_2}$$

- *Jos nollahypoteesi H_0 pätee, niin*

$$\begin{aligned} \text{Var}(\hat{p}_1 - \hat{p}_2) &= \frac{p(1-p)}{n_1} + \frac{p(1-p)}{n_2} \\ &= p(1-p) \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right) \end{aligned}$$

Suhteellisten osuuksien vertailutesti

Testisuure ja sen jakauma

- Määritellään **testisuure**

$$z = \frac{\hat{p}_1 - \hat{p}_2}{\sqrt{\hat{p}(1 - \hat{p}) \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}}$$

- *Jos nollahypoteesi*

$$H_0 : p_1 = p_2 = p$$

pätee, niin testisuure z noudattaa suurissa otoksissa *approksimatiivisesti standardoitua normaalijakaumaa*:

$$z \sim_a N(0,1)$$

- Approksimaatio on tavallisesti *riittävän hyvä*, jos

$$n_1 \hat{p}_1 \geq 5, n_1 (1 - \hat{p}_1) \geq 5, n_2 \hat{p}_2 \geq 5, n_2 (1 - \hat{p}_2) \geq 5$$

Testisuureen jakauma nollahypoteesin H_0 pätiessä: Perustelu 1/3

- Oletetaan, että testin yleinen hypoteesi H ja nollahypoteesi H_0 pätevät:

$$X_{11}, X_{21}, \dots, X_{n_1 1}, X_{12}, X_{22}, \dots, X_{n_2 2} \perp$$

$$X_{i1} \sim \text{Bernoulli}(p), i = 1, 2, \dots, n_1$$

$$X_{j2} \sim \text{Bernoulli}(p), j = 1, 2, \dots, n_2$$

- Tällöin (ks. monisteen **Todennäköisyyslaskenta** lukua **Stokastiikan konvergenssikäsitteet ja raja-arvolauseet** sekä lukuja **Otokset ja otosjakaumat** ja **Väliestimointi**):

$$\hat{p}_1 = \frac{1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} X_{i1} = \frac{f_1}{n_1} \sim_a \text{N} \left(p, \frac{p(1-p)}{n_1} \right)$$

$$\hat{p}_2 = \frac{1}{n_2} \sum_{j=1}^{n_2} X_{j2} = \frac{f_2}{n_2} \sim_a \text{N} \left(p, \frac{p(1-p)}{n_2} \right)$$

Testisuureen jakauma nollahypoteesin H_0 pätiessä: Perustelu 2/3

- Koska $\hat{p}_1 \perp \hat{p}_2$, niin

$$Y = \frac{\hat{p}_1 - \hat{p}_2}{\sqrt{p(1-p)\left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2}\right)}} \sim_a N(0,1)$$

- Koska todennäköisyys p on *tuntematon*, satunnaismuuttujan Y lauseke on testisuureena *epäoperationaalinen*.

Testisuureen jakauma nollahypoteesin H_0 pätiessä: Perustelu 3/3

- Jos satunnaismuuttujan Y lausekkeessa todennäköisyys p korvataan otossuureella

$$\hat{p} = \frac{n_1 \hat{p}_1 + n_2 \hat{p}_2}{n_1 + n_2} = \frac{f_1 + f_2}{n_1 + n_2}$$

saadaan testisuure

$$z = \frac{\hat{p}_1 - \hat{p}_2}{\sqrt{\hat{p}(1 - \hat{p}) \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}}$$

joka nollahypoteesin H_0 pätiessä noudattaa suurissa otoksissa standardoitua normaalijakaumaa $N(0,1)$:

$$z \sim_a N(0,1)$$

- Todistus sivuutetaan.

Testisuure z mittaa tilastollista etäisyyttä

- Testisuure

$$z = \frac{\hat{p}_1 - \hat{p}_2}{\sqrt{\hat{p}(1 - \hat{p}) \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}}$$

mittaa mittaa tapahtuman A otoksista 1 ja 2 määrättyjen suhteellisten frekvenssien *tilastollista etäisyyttä*.

- *Mittayksikkönä* on erotuksen $\hat{p}_1 - \hat{p}_2$ standardipoikkeaman

$$\sqrt{p(1 - p) \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}$$

estimaattori, joka on määrätty olettaen, että nollahypoteesi H_0 pätee.

Testi 1/2

- Testisuureen

$$z = \frac{\hat{p}_1 - \hat{p}_2}{\sqrt{\hat{p}(1 - \hat{p}) \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)}}$$

normaaliarvo = 0, koska nollahypoteesin H_0 pätiessä

$$E(z) = 0$$

- Siten itseisarvoltaan *suuret* testisuureen z arvot viittaavat siihen, että *nollahypoteesi H_0 ei päde.*
- *Nollahypoteesi H_0 hylätään, jos testin p -arvo on *kyllin pieni.**

Testi 2/2

- Hylkäysalueen valinta ja p -arvon määrittäminen:
ks. lukua **Tilastollinen testaus**.